

Om helhet och tvärfacklighet och om avståndet mellan Bauhaus och Frankfurt

Stig Nordqvist

NORDPLAN, Stockholm

I denna artikel diskuterar Stig Nordqvist den komplicerade, men nödvändiga, distinktionen mellan samhällsvetenskap och samhällsplanering. Han utgår från en jämförelse mellan två berömda tvärdisciplinära projekt – dels Frankfurtskolans tvärvetenskapliga försök att skapa ett helhetsperspektiv på samhället, utifrån en sammansmältning av ståndpunkter från psykoanalys, marxism, weberiansk sociologi, nationalekonomi osv – dels Bauhauskolans försök att skapa en konstnärlig helhet av olika konstformer och olika samhällsvetenskaper.

En viktig orsak till de problem som drabbade dessa två projekt, ligger enligt Nordqvist i den gemensamma strävan efter helhet. Denna helhetssträvan kan, om än omedvetet, leda till att auktoritära tendenser i samhällets snarare stärks än försvagas. I varje fall leder helhetsbegreppet på grund av sin mångtydighet och svaghet, till svårhanterliga teori- och metodproblem, som ofta visar sig i alltför grova och alltför enkla beskrivningsmodeller och alltför rigida handlingsprogram.

Om helhet och tvärfacklighet

Ordet tvärfacklighet lovar något mer än att alla aspekter kommer med. Det lovar inte bara att man lägger det ena fackets kunskap till det andras, utan också att man avslöjar något som man tidigare inte sett. Det lovar en "lösning" som låg utom räckhåll för de enskilda facken. I ordet ligger en förväntan om att de många förståelserna skall ersättas av en, en annorlunda och "hel".

Begreppet hel är dock undanglidande. "Verkligheten splittrar och dödar [...]" säger Gustav von Aschenbach i Thomas Manns *Döden i Venedig*.

Finns helheten i någon annan mening än som en undantagsvis upplevelse hos den enskilde, sällan delad av flera?

Det subjektivt och betingade i upplevelsen av helheten framträder på ett ställe i Marcel Prousts *På spaning efter den tid som flytt*. Berättaren är i Venedig. Hans mor är på väg till stationen för att resa hem till Frankrike. Själv har han bestämt sig för att stanna men med motstridiga känslor:

”[...] Staden som låg framför mig hade upphört att vara Venedig. Dess personlighet, dess namn tedde sig som lögnaktiga fiktioner som jag inte längre orkade inpräglade i stenarna. Palatsen tycktes mig reducerade till sina enkla beståndsdelar, till banala kvantiteter av marmor, och vattnet var en sammansättning av väte och syre, evigt blint, äldre än Venedig och utanför det, ovetande om dogerna och Turner”.¹

Också Dante uttrycker i *Den gudomliga komedin* det subjektiva i upplevelsen av något helt liksom svårigheten att dela denna upplevelse med andra:²

I detta djup fick jag se allt som utsprids
på lösa blad runt hela universum
samlat i en volym, av kärlek bunden; och tingen,
tillstånden och deras samspel tycktes mig sammansmälta helt;
men härom kan mina ord blott ge en skugglik aning.

När en helhetssträvan ändå uttalas som en samhällelig ambition har den ofta auktoritära tendenser. Marcuse har pekat på detta i *Kampen mot liberalismen i den totalitära statsuppfattningen*. Han säger:

”[...] Att helheten [...] har företräde framför delarna är en av den heroisk-folkliga realismens grundteser – helheten inte uppfattad bara som en summa [...] utan som den förenande enhet i vilken varje del fulländas. Kravet på förverkligande av en sådan helhet är den första punkten i den total-auktoritära statens programmatiska deklamationer.”³

Medvetandet härom driver på den kritik mot planeringen som säger att den är för stark snarare än för svag.

Inom samhällsplaneringen betraktas tvärfacklighet och helhetssyn i allmänhet som något eftersträvanvärt. Vad de flesta då förespeglar sig är nog egentligen en mångfacklighet. Man vill undvika att några fackområden får alltför stor tyngd i förhållande till andra; att sociala erfarenheter försummas därför att planeringen sköts av tekniker eller att naturekologiska kunskaper inte tillräckligt beaktas om ekonomer har stort inflytande på planeringen osv. Men även en sådan mer begränsad ambition visar sig svår att förverkliga.

Strävan efter tvärfacklighet och helhetssyn innebär att inte endast praktiker från olika verksamhetsområden, såsom tekniker och socialarbetare, skall samarbeta utan också teoretiskt orienterade samhällsvetare och andra

skall samarbeta i planeringen med praktiker av olika slag. Inte heller detta samarbete är lätt att föra till praktiska resultat.

I det följande reflekterar jag över dessa svårigheter. Jag gör det med referens till samarbetet dels mellan samhällsvetare och stadsplanerare (fysiska planerare, planerare av rummets disposition och utformning), dels mellan socialarbetare och stadsplanerare. I det förra fallet kan man säga att det handlar om förhållandet mellan teori och praktik, analys och syntes. I det senare fallet mellan individ och system. Kanske också mellan ord och bild.

I min diskussion tar jag delvis hjälp av en jämförelse mellan de två skolorna Frankfurtskolan och Bauhaus som får rollen som en allegori för teori och praktik för avståndet mellan samhällsvetare och planerare. Skolorna har också en del att säga om helhet och tvärfacklighet.

Två samtida

Först en kort historik. I Weimarrepublikens Tyskland uppstod två skolor som blivit ryktbara – Bauhaus och Institut für Sozialforschung i Frankfurt am Main – senare kallad die Frankfurter Schule.

Institut für Sozialforschung startade 1923. Bauhaus öppnades 1919 i Weimar, flyttade till Dessau 1925 och till Berlin 1932. Båda skolorna var tvungna att lämna Tyskland 1933 och båda fortsatte så småningom att verka i USA med några av sina lärare och forskare.⁴ Institut für Sozialforschung öppnades åter i Frankfurt 1950.⁵ Också Bauhaus har så småningom återupprättats i Dessau (i f d Östtyskland) men utan sina tidigare lärare och, tycks det, med ringa släktskap med det ursprungliga Bauhaus.

Frankfurtskolan finansierades genom en donation av Herman Weil och blev därigenom ekonomiskt jämförelsevis oberoende åtminstone fram till början av 1950-talet. Bauhaus finansierades i huvudsak med kommunala medel och blev därför beroende av politiska förändringar. Dessa tvingade också skolan att först flytta från Weimar och sedan från Dessau till Berlin.

Båda skolorna fick i hög grad sin prägel av en ledande person – Frankfurtskolan av Max Horkheimer som var chef från 1930 och Bauhaus av Walter Gropius, som var rektor från starten 1919 till 1928. Men båda skolorna hade också en rad personer i sina staber, som var och en haft framträdande positioner inom sina områden. Inom Frankfurtskolan Theodor Adorno, Walter Benjamin, Erich Fromm och Herbert Marcuse för att nämna några. Inom Bauhaus Lyonel Feininger, Johannes Itten, Wassily Kandinsky, Paul Klee, Lazlo Moholy-Nagy, Hannes Meyer, Marcel Breuer och många andra. Också naturligtvis Ludwig Mies van der Rohe som kallades som rektor för skolan 1930.

Mellan de olika stabsmedlemmarna fanns från tid till annan betydande meningsskillnader. Horkheimer vände sig emot den ortodoxa marxism som Carl Grünberg företrädde, chef för institutet närmast före Horkheimer. Horkheimer satte en materialistisk teori stödd av empiriska studier mot en socialvetenskap som söker den obestridliga sanningen. En liknande motsättning uppstod så småningom mellan Horkheimer och Marcuse, också mellan Horkheimer och Habermas.

Inom Bauhaus tycks motsättningarna tidvis ha varit ganska starka mellan "design för design" och "design för folket". De olika uppfattningarna hos den praktiskt inriktade Gropius och den teoretiske och esoteriske Itten gjorde att Itten lämnade Bauhaus redan 1923. De delade meningarna om Bauhaus' sociala uppgift kom starkt fram under Hannes Meyers tid som chef för skolan 1928-1930. I ett brev till Gropius karakteriserar Meyer Bauhaus så:

"En socialismens katedral i vilken en medeltida kult utövades av konstens förkriksrevolutionärer, assisterade av ungdomar snegländande åt vänster samtidigt som dom hoppades på att någon gång i framtiden bli helgonförklarade i samma tempel [...] ett designinstitut i vilket varje te-glas utvecklades till en problematisk konstruktivistisk form".⁶

Meyer betonade starkare än man tidigare gjort Bauhaus' sociala mission, en stadsplanering och arkitektur grundad på en noggrann analys av människors sociala situation och biologiska och psykologiska förhållanden.

När sedan Mies van der Rohe övertog ledningen av skolan blev det hans uppgift att försöka stärka skolans ställning genom att tona ner dess politiska image; en uppgift som satte honom i spänt förhållande till eleverna. Dessa betraktade Mies van der Rohe som formalist och rikemansarkitekt. De krävde att bl a Kandinsky skulle ersättas med lärare i sociologi, ekonomi och psykologi!

Med reservation för alla nyanser i uppfattningarna och även starka motsättningar som funnits mellan olika medarbetare i skolorna kan man dock säga att skolorna stått på samma ideologiska grund. Båda skolorna har drivits av en kritisk, socialistiskt grundad, hållning till det industrialiserade och kommersialiserade samhällets produkter och livsstil.

Karakteristiskt för båda skolorna är också ambitionen att undvika en uppdelning av problemen och åstadkomma ett nära samarbete mellan olika fack, att åstadkomma "tvärfacklighet".

Trots den geografiska, språkliga, tidsmässiga och ideologiska närheten, tycks de två skolorna dock aldrig ha mötts. Man kan möjligen hos Adorno och Benjamin finna kommentarer till "den nya sakligheten" som tyder på att man känt till Bauhaus men knappast mer.

Tvärfacklighet

Både Frankfurtskolan och Bauhaus hävdar tvärfackligheten som ett viktigt medel i sitt arbete.

För Horkheimer betecknar själva ordet *socialforskning*, som han förklarar i förordet till första numret av institutets tidskrift, en forskning som görs gemensamt av flera vetenskapsgrenar. Gropius talar om en *universalkonst*, en förening av alla konstarter i en. Hans credo: Konst och teknik, en ny enhet.

Hur gick det då med tvärfackligheten? I Frankfurtskolan samlades under 30-, 40- och 50-talen ett antal personer med olika vetenskaplig inriktning. Horkheimer, Adorno, Benjamin och Marcuse var filosofer, Fromm psykoanalytiker och Pollock ekonom. Kirchheimer och Neumann kan närmast räknas som statsvetare-jurister. I institutets större projekt, såsom "Studien über Autorität und Familie", "Studies in Prejudice" och "Untersuchung des politischen Bewusstseins der Westdeutschen" (rapporterat under titeln "Gruppenexperiment") tycks också företrädare för andra discipliner ha medverkat, men huvudsakligen i form av individuella bidrag till ett gemensamt projekt.

Ännu i arbetet med *Dialektik der Aufklärung* skrev Horkheimer i en memorandum 1942 om nödvändigheten av interdisciplinärt samarbete. Han såg fram emot ett samarbete med Felix Weil och Fritz Pollock i de ekonomiska och politiska delarna. Men detta samarbete blev inte av. Tvärfackligheten tycks inte ha blivit mycket mer än en konventionell arbetsfördelning bortsett från den ömsesidiga stimulans som diskussionen mellan främst Adorno och Horkheimer, Adorno och Benjamin, Horkheimer och Marcuse innebar.

Också Adorno som engagerat sig djupt i institutets empiriska studier reflekterade över samarbete i sådana studier i ett manuskript 1957, "Teamwork in der Sozialforschung". Slutsatsen där blir att priset för en idémässig gemenskap är en utjämning i vilken det bästa går förlorat. Adorno blev alltmer en interdisciplinär ensamarbetare.⁷

Bauhaus uppvisar en imponerande mångfald i sin lärarstab. Medan Frankfurtskolans mångfacklighet höll sig inom samhällsvetenskaperna och filosofi begränsade sig Bauhaus dock till de skonkonsterna, arkitektur, skulptur, fotografi, typografi, scendekoration, textilkonst, osv. Psykologi, sociologi, ekonomi, fysik, teknik tillfördes så småningom genom gästföreläsningar.

När Gropius talade om en universalkonst tänkte han sannolikt på något som kunde vara resultatet av att många fack umgås och stimulerar varandra men där själva prestationen är individuell. En av Bauhaus' teser var nämligen att imitation av lärarna var tabu. Det gällde för var och en att utveckla

en förmåga att "se", som här kan jämföras med "förstå", och med dess hjälp utveckla en individuell subjektiv pres(en)tation.

Men när Gropius ser tillbaka på åren vid Bauhaus⁸ finner han att i en miljö som präglades av laissez-faire och betoning av individuell utveckling, uppstod ett idémässigt släktskap som hade avgörande betydelse för allas kreativa arbete. Alla kände uppenbarligen inte vid varje tidpunkt detta släktskap. Itten slutade i konflikt med Gropius. Moholy-Nagy lämnade in protest mot Hannes Meyer. Eleverna stormade mot Mies van der Rohe.

Men Gropius beskriver här något som kan benämnas tvärfacklighet och som kan uppträda i en god planeringsmiljö. En plan, liksom ett hus, manifesterar med nödvändighet tvärfacklighet, en förening av teknisk, biologisk, psykologisk, ekonomisk osv kunskap och konstnärlig uppfattning även om allt detta förmedlas av endast en person. Men denna tvärfacklighet får kvalitet om den tillkommer i en miljö som är kunskapsmässigt rikligt sammansatt och där en idémässig släktskap uppstått.

Bauhaus' mycket medvetna pedagogik bidrog också till en sådan tvärfacklighet som Gropius talar om. Ett element i denna undervisning var kombination av teoretisk undervisning, övningar och praktiskt design- eller planeringsarbete på uppdrag av kommun och näringsliv.

Samhällsvetare och planerare

Frankfurtskolan och Bauhaus intresserade sig båda för varan. Skolornas syn på varan är nära besläktade. Frankfurtskolan återkommer i flera arbeten till en kritisk analys av den industriellt producerade varan. Huvudtemat är att människan blir mäktigare över materien men betalar med ökat främlingskap. Skiljandet av konsumtionen från produktionen gör människan ofri. I denna analys briljerar Horkheimer och Adorno med välfunna formuleringar. I *Upplysningens dialektik* heter det: "Upplysningen förhåller sig till tingen som diktator till människorna. Han känner dem så långt som han kan manipulera dem"⁹ och vidare: "Animismen har besjälade tingen, industrialismen försakligar själarna"¹⁰. Med den industriellt tillverkade produkten förloras erfarenheten. I olika sammanhang framhävs traditionens värde. Adorno talar om den traditionella komponenten i Schönbergs musik. Benjamin betraktar traditionen som en del av ett konstverks "aura". Löwenthal refererar till kontinuiteten som ett "kärlekens kriterium". Horkheimer beklagar att masskulturen berövar människan hennes "durée" (ung tidskänsla).

Skolan, särskilt Adorno, har också ord om smaken, i betydelsen det individuella estetiska omdömet. Masskultur och industriell produktion har

likviderat smaken. Adorno talar om den nya saklighetens falska fasader och är därmed kritisk mot Bauhaus' ideal utan att detta utsägs. I *Upplýsningens dialektik* sägs att Sokrates' ord "Det sköna är det brukbara" nu till sist, ironiskt nog har uppfyllts¹¹ – också en indirekt kritik mot Bauhaus.

För Bauhaus är synen på varan grunden för skolans existens. Dess analys är i långa stycken densamma som Frankfurtskolans. Det handlar om främlingskap, förlorad erfarenhet, produktens oklara estetiska och sociala innebörd. Men Bauhaus stannar inte vid en analys. Analysen är en förberedelse för uppgiften att göra något åt saken.

För Bauhaus återfinns de falska fasaderna inte hos sakligheten utan hos de industriella produkter som kläs i förindustriell form. Tradition skall upprätthållas. Men inte genom att gamla former lånas till ny teknik utan genom att den industriella produkten utvecklas med samma känsla för materialets kvaliteter som man fann hos det förindustriella hantverket. Det vackra ligger i varans lämplighet och psykologiska betydelse. Teknik och konst kan och skall förenas. Gropius utvecklade under 20-talet ett alltmer konstruktivt program. Maskinen bejakas. Tingen gestaltas med utgångspunkt från sina egna, tidsbundna lagar. Enkelhet i mångfalden, knapphet i utnyttjande av rum, material, tid och pengar.

Denna filosofi tillämpades också på hus och städer. En arkitekturavdelning inrättades först 1927 men redan vid skolans utställning i Weimar 1923 presenterades ett förslag till elementbyggda enfamiljshus. Under Meyers tid som rektor kom hus- och stadsplaneprojekt att spela allt större roll. Undervisningen byggdes upp kring projekt i samarbete med kommunen och näringslivet, t ex ett område med enfamiljshus för låginkomsttagare i Dessau. I undervisningen eftersträvades en analys av människors sociala situation, biologiska och psykologiska förhållanden i dagliglivet men tolkad i en konkret syntes.

Jag ser de två skolornas sätt att närma sig varan som representativa för samhällsvetaren-teoretikern-analytikern och planeraren-praktikern-syntetikern. (Och avståndet mellan Frankfurt och Bauhaus som en symbol för avståndet mellan samhällsvetare och samhällsplanerare, mellan teoretiker och praktiker).

Vad är det som leder till denna skillnad?

Samhällsvetarens intresse är inriktat på det generella medan planerarens intresse gäller det specifika, platsen för planen. Planerarens närhet till det specifika och det som är möjligt i nära tid med all hänsyn till topografi, ekonomi, politik osv verkar i det samhällsvetenskapliga perspektivet trivialt.

Kriteriet för samhällsvetarens arbete blir hållbarheten inför den akademiska diskursen medan kriteriet för planeraren är genomförbarheten och

hur den förverkligade planen fungerar. Medan samhällsvetaren abstraherar, dvs med nödvändighet utesluter några förhållanden, kommer planeraren inte förbi verklighetens alla nyanser och ofta oväntade och oförstådda förutsättningar. Medan den ene samhällsvetaren presenterar en abstraherande modell av verkligheten (rationalistisk, inkrementalistisk, partipatorisk, kommunikativ osv) presenterar planeraren en plan, baserad på approximerade kunskaper, common sense, föreställningar om framtiden och med en blandning av rationalitet och intuition, långt och kort perspektiv, koncensus och konflikt liksom med varierande grad av kommunikation och förhandling i planeringsarbetet. Samhällsvetarens modell prövas och kritiserar eventuellt sönder av någon annan samhällsvetare. Planerarens plan prövas och kritiserar eventuellt sönder av verkligheten.

Medan samhällsvetaren diskuterar om det moderna fortfarande är modernt eller eventuellt postmodernt frågar sig planeraren hur tätt man bör bygga i just det *här* området.

Abstraktionens värde är begränsat. Fernand Braudel, har kommenterat detta med referens till historieforskningen. Han säger att "[...] även om försöken att reducera mångfalden till några enkla drag har berikat våra historiska studier är det nu dags att närma oss den anonyma historien som arbetar på djupet".¹² Man kan finna personer som går långt på väg för att i den egna personen förena teori och praktik, abstrakta modeller och konkret planering. Jag tänker på sådana arkitekt-planerare som Le Corbusier, Frank Lloyd Wright och Peter Eisenman¹³. De teoretiserar mycket, får föga av sina projekt förverkligade, och när så sker blir resultaten ofta förödande som för Le Corbusier och Eisenman.

Man kan säkert överföra Braudels ord om historiska studier på planering och påstå att försöken att reducera mångfalden till några enkla drag har berikat planeringsdebatten. Men risken är stor att osjälvständiga och oerfarna planerare ser verkligheten lika förenklat och onyanserat som abstraktionen framställer den.

Samhällsvetaren (statsvetare, sociolog, ekonom etc) och planeraren kommer från två skilda kulturer. För en samhällsvetare är teoretiska ramar, abstraktion och avgränsning mot andra vetenskaper karakteristiskt. För planeraren är praktiska ramar, det unika fallet och öppenheten mot många kunskapsområden det typiska. För samhällsvetaren är den originella ansatsen och den kritiska, destruerande hållningen viktig. För planeraren är genomförbarheten och en konstruktiv hållning, att göra det bästa möjliga i det rådande läget, avgörande.

Det närmaste till planering som någon inom Frankfurtskolan kom var kanske Adorno när han 1938 engagerades i det s k Princeton Radio Research Project. Projektets slutliga syfte var att förbättra radions musikut-

bud i USA. Härför behövdes en plan och för denna en del undersökningar och analyser. Paul Lazarsfeld som förordat Adornos engagemang i projektet gjorde upprepade ansträngningar dels att övertyga uppdragsgivarna att Adornos svårbegripliga teoretiska promemoria innehöll intressanta idéer, dels att få Adorno att göra något som var praktiskt användbart. Efter två år avkopplades Adorno från projektet.¹⁴

Svårigheten att överföra teori i tillämpning kan illustreras med exempel också från Bauhaus. Enligt Francisco¹⁵ fördröjdes utbildningen i industrial design i flera år på grund av svårigheten att till atelien förmedla den formlära som undervisades av konstnärer utan hantverkserfarenhet.

Samhällsvetaren och planeraren tillhör som sagt skilda kulturer. De har mycket att lära av varandra. Men man kan inte förvänta att de enkelt skall kunna förena sig i ett "tvärfackligt" arbete.

Socialarbetare och planerare

Socionomen uppträder i många roller, som forskare, som administratörer i olika positioner, som socialarbetare osv.

När jag här diskuterar samarbetet mellan socionomer och planerare tänker jag i första hand på socionomer som socialarbetare. Liksom planerare har socialarbetare att omsätta en teoretisk skolning i en mycket jordnära, praktisk tillämpning. Men den praktiska situationen och den praktiska erfarenheten är av mycket olika slag på ett sätt som borde kunna berika planeringen.

Samarbetet mellan socialarbetare och planerare möter alla de vanliga problemen vid samarbete mellan olika fack: Man är placerade i olika hierarkier med var sina beslutsvägar, ansvarsförhållanden, tidtabeller osv. Terminologi och arbetsrutiner skiljer sig åt liksom kamratkrets och lojaliteter. Men vill man förstå hinder och möjligheter i ett samarbete mellan socialarbetare och planerare kan det vara värt att intressera sig för vissa speciella skillnader i utbildning, erfarenheter, idéunderlag och ambitioner mellan de två yrkesgrupperna.

För det första: Socialarbetaren är oftast i direkt kontakt med enskilda människor. Visserligen sker en kodifiering när ett "fall" skall beskrivas och vid behandling av "fall" på administrativ nivå. Och visserligen talar man om handläggavstånd och vikten av att man inte hamnar i alltför direkt kontakt med "klienten". Men karakteristiskt är ändå att arbetet gäller behandling av enskilda människor.

För planeraren däremot är en gruppering av människor i kategorier nödvändig. En planerare kan möjligen stå öga mot öga inför en människa som

råkar illa ut genom en plan, som protesterar och besvärar sig. Men planerande förutsätter att människor kan grupperas i gamla och unga, boende och arbetande, bilister och bussresenärer osv. Ett samarbete i planeringen förutsätter att socialarbetare kan distansera sig från enskilda människor och förmedla kunskaper från sin erfarenhet i kategoriserande form. Å andra sidan förutsätter samarbetet att planerare är beredda att acceptera mer nyanserade kategoriseringar och att olikheterna inom en kategori kanske är större än man tidigare antagit.

För det andra. Socialarbetare möter människor som tillhör de s k svagare grupperna i samhället. Det är mera sällan som industriledare och generaldirektörer dyker upp bland klienterna. Uppfattningen om samhällets svaga och starka sidor bestäms i hög grad härav. Socialarbetare intygar att deras arbete är mycket utvecklande. Men den förståelse av sig själv och samhället som utvecklats genereras av kontakten med en jämförelsevis liten grupp människor. Från sociologiskt-socionomt håll har till och med hävdats att samhällsplanering bör vara planering för de svaga. Planeraren å andra sidan ser med nödvändighet till hela befolkningen, både starka och svaga, friska och sjuka, levande och döda – ty även kyrkogården skall hava sin plats. Skall socialarbetare medverka i själva planerandet och inte bara tillföra synpunkter bör därför intresset vidgas. Å andra sidan kan planeraren finna att ett särskilt intresse för de s k svagas situation skärper förståelsen för samhället som helhet.

För det tredje. Socialarbetare är vana att ingripa med omedelbar verkan. Man arbetar inte med en hypotetisk situation flera år framåt i tiden. Visserligen lever säkert hos många socialarbetare en övertygelse att det är samhället det är fel på, att det är samhället som måste ändras. Men i det dagliga arbetet står man ändå inför att man "måste försöka påverka människor att flyta in i den verklighet som är den existerande".¹⁶

För planeraren däremot är det långa perspektivet ofrånkomligt. Livslängden hos bebyggelse och infrastruktur är åtskilliga decennier. Även om man inte tror att man kan förutse den "optimala" konstruktionen av en stad för decennier framöver kan en planerare inte frigöra sig från spekulationer om framtiden och en ambition att åstadkomma något som skall fungera bra även med de nya förutsättningar som kan komma att erbjudas längre fram, om 10 år och 20 år.

Det har omvittnats att socialarbetare haft svårt att hänga med i den här sortens verksamhet och sett med viss fascination men betydande skepsis på "pojkmans lek med förarlösa spårvagnar och liknande". Långsiktigt planerande kräver sin särskilda mentalitet men det har också sin egen metodik som man bör tillägna sig om man skall gå in aktivt i ett planeringsarbete. Å andra sidan ligger i det långa perspektivet en risk för en viss ansvarslös-

het och överarbetning av problemet rotad i en stark tro på utveckling. Den risken kan socialarbetaren kanske bidra till att minska.

För det fjärde. Fysisk planering avser markens användning, det rumsligas organisation och utformning. En plan som avser det rumsliga utvecklas bäst i två- och tredimensionella media i bild och modell. Man kan säga att medan socialarbetaren arbetar verbalt arbetar planeraren huvudsakligen visuellt. Har detta någon betydelse? Ja, att beskriva en plan i ord är ytterst besvärligt om ens möjligt. Att utveckla en plan enbart genom prat torde vara omöjligt. Även om man tänker i bilder¹⁷ är språket otillräckligt för att återge dem. Och i den kreativa delen i planeringsprocessen då en plan utformas är bilden och modellen ofrånkomliga. Bilden återger alltså inte endast avslutade tankar utan är det medium i vilket den konstruktiva fantasin arbetar. Bilden är ett verktyg vid lösandet av ett rumsligt problem. Skall socialarbetare nu medverka i planeringen mer än genom att tillföra kunskaper och kritisera uppgjorda planförslag blir det en fråga om att gå in aktivt i de moment då planen ges sin form. Det är i det momentet som nya möjligheter utvecklas eller utestängs. Man kan här dra paralleller med socialarbetarens samtal med sin klient, en kirurgisk operation eller advokatens arbete inför rätten. Nya erfarenheter och fakta kan förmedlas utifrån men det är i själva samtalet med klienten som kvaliteten på socialarbetarens insats bestäms. Nya instrument eller nya kunskaper kan tillföras operationsrummet utifrån. Man kan också kritisera en utförd operation men det är i själva det kirurgiska arbetet som operationens kvalitet bestäms. Likaså i advokatens arbete. Lagar, indicier, olika fakta kan tillföras utifrån men det är i själva försvaret i rättsalen som advokatarbetet slutligt utformas och ges sin kvalitet.

Genom fysisk planering fördelas en resurs, rummet, till många funktioner – boendets, arbetets, rekreationens och andra funktioners karaktär och omfattning skall behandlas samtidigt. Ur denna process skall komma en stad som skall kunna uppfattas som något mer än summan av ett antal funktioner.

Olika fackgrupper och enskilda människor kan bidra till och ingripa i denna process med kunskaper, kritik, önskemål och direktiv men egentlig tvärfacklighet, till skillnad från mångfacklighet, uppstår i den förening av perception, konception och konstruktion, i det visuella tänkande, som försiggår i själva arbetet med utformningen av en plan.

Inom det vetenskapliga fältet leder en utvecklad tvärfacklighet eventuellt till att en ny vetenskaplig disciplin utkristalliseras. Inom praktisk verksamhet blir följden eventuellt en ny profession. Fysisk planering kan ses som en svagt utvecklad profession.

Noter

1. Marcel Proust, *Rymmerskan*, Stockholm: Bonnier, 1978, s 224.
2. Dante Alighieri, *Den gudomliga komedin*, Stockholm: Natur och Kultur, 1983. "Paradiset", sång XXXIII, s 413.
3. Herbert Marcuse, *Kampen mot liberalismen i den totalitära statsuppfattningen* Burill (1987), s 124.
4. The New Bauhaus öppnades i Chicago 1937 under ledning av Laszlo Moholy-Nagy med Walter Gropius som konsult. Institutet stängdes efter ett år i brist på sponsorer. 1939 startade Moholy-Nagy School of Design, också i Chicago, som 1949 under namnet Institute of Design inkorporerades i The Illinois Institute of Technology. Gropius flyttade först till England 1934 men sedan vidare till USA 1937 efter att ha accepterat en inbjudan att bli professor vid Harvard University. Följande år blev han ordförande för Department of Architecture vid Harvard. I den positionen och som konsulterande arkitekt, under flera år i samarbete med Marcel Breuer, som också kom från Bauhaus, förde han Bauhaus' ideer vidare. Mies van der Rohe verkade vidare i USA från 1937 bl a som lärare vid Illinois Institute of Technology.

Frankfurtskolan installerade sig 1934 i New York i association med Columbia University. Skolan stannade där officiellt till 1950 då den återupprättades i Frankfurt. Medarbetarna var dock spridda på olika håll och under 1941 flyttade Horkheimer, Adorno och Pollock till Pasific Palisades väster om Los Angeles. Skolans år i USA tycks ha präglats av en kamp om forskningsuppdrag och erkännande på den amerikanska scenen.
5. Horkheimer återupptog sin professur i Frankfurt 1950. Han var också dekanus vid filosofiska fakulteten från hösten 1950 till hösten 1951. Institutet fick från 1950 ekonomiskt stöd från HICOG (Office of the US High Commissioner for Germany). På hösten 1951 invigdes Institutets nya byggnad.
6. Quoted in Whitford, p 180.
7. Wiggershaus, s 551-52.
8. Gropius (1968).
9. Horkheimer, Adorno (1981), s 15.
10. Ibid, s 34.
11. Ibid, s 165.
12. Ferdinand Braudel, *On History*, the University of Chicago Press, 1969, s 10.
13. Grundade 1967 i New York Institute for Architecture and Urban Studies som han drev till 1982.
14. Wiggershaus (1988), s 266 ff.
15. Franciscono (1971), s 38.
16. Arnstberg (1989), s 11.

17. Aristotle: "the soul never thinks without an image", citerat i Arnheim (1969) s 12. Ludwig Wittgenstein inleder sin representationsanalys med satsen "We picture facts to ourselves"; *Tractatus Logico-Philosophicus*, London: Routledge and Regan Paul, 1961, sats 2.1.

Litteratur

A. Bauhaus

1. *Bauhaus*, Cambridge, Mass: The MIT Press, 1986.
2. Marcel Franciscono, *Walter Gropius and the creation of the Bauhaus in Weimar*, Chicago: University of Illinois Press, 1971.
3. Walter Gropius, "Werkliche und geistige Schulung", *Frankfurter Zeitung* 31 oktober 1927.
4. Walter Gropius, "Art education and the state", i J L Martin; Ben Nicholson & N Gabo (ed) *Circle. International Survey of Constructive Art*, London: Faber and Faber, 1937.
5. Walter Gropius, *Opening of the exhibition '50 years Bauhaus' in London*, 20 september 1968.
6. Friedhelm Kröll, *Bauhaus 1919-1933*, Düsseldorf: Bertelsmann Universitätsverlag, 1974.
7. Hannes Meyer, "Bauhaus und Gesellschaft", in *bauhaus*, no 1, 1929.
8. Hannes Meyer, "Bauhaus Dessau 1927-30", in *Edificacion*, no 34, 1940.
9. Hannes Meyer, *Bauen und Gesellschaft*, Dresden, VEB Verlag der Kunst, 1980.
10. Eckhard Neumann (ed) *Bauhaus und Bauhäusler*, Köln: DuMont Buchverlag, 1985.
11. Frank Whitford, *Bauhaus*, London: Thames and Hudson, 1986.
12. Tom Wolfe, *From Bauhaus to our house*, London: Sphere Books Ltd, 1983.

B. Frankfurtskolan

13. Theodor W Adorno, *Minima Moralia*, Berlin 1951.
14. Walter Benjamin, *Das Passagenwerk*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983.
15. John Burill (ed) *Kritisk teori – en introduktion*, Stockholm: Daidalos, 1987. (Några av Frankfurtskolans centrala texter samlade).
16. Max Horkheimer & Theodor A Adorno, *Dialektik der Aufklärung*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1969. Svensk översättning: *Upplysningens dialektik*. Göteborg: Röda Bokförlaget, 1981.
17. Martin Jay, *The dialectical imagination*, London: Heineman, 1976.

18. Judith Marcus & Zoltan Tar (ed), *Foundations of the Frankfurt School of Social Research*, New Brunswick: N J: Transaction Books, 1984.
19. Wolfgang Schivelbusch, *Intellektuellendämmerung*, Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1982.
20. Rolf Wiggershaus, *Die Frankfurter Schule*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988.

C. Det fysiska och det sociala

21. Rudolf Arnheim, *Visual thinking*, University of California Press, 1969.
22. Karl-Olov Arnstberg, *Socialarbetare*, Lund: Studentlitteratur, 1989.
23. Kerstin Bohm & Elisabeth Lilja, *Socialsektorns medverkan i samhällsplanering*, NORDPLAN, Meddelande 1986:1, Stockholm 1986.
24. Robert Gutman (ed), *People and buildings*, New York: Basic Books, 1976.
25. Samuel Z Klausner, *On man and his environment*, San Fransisco: Jossey-Bass, 1971.
26. Kerstin Lindholm & Anne Sæterdal, *Integrering av erfarenheter från sociala sektorn i samhällsplanering*, NORDPLAN: Rapport 1983:9, Stockholm 1983.
27. Harriet Ryd (red) *Ett till ett*, Stockholm: KTH Arkitektur Formlära, 1988.
28. Ulf Sandström, *Arkitektur och social ingenjörskonst*, University of Linköping, 1989.